

50 jaar Sociologische Gids (1953-2003)

Een terugblik en een blik vooruit

1. Inleiding

De *Sociologische Gids* is wereldbeschouwend noch methodisch-wetenschappelijk eenzijdig gebonden. Hij toetst slechts aan deze maatstaven: objectief binnen de grenzen van het mogelijke, wezenlijk belangrijk voor de sociale wetenschappen, verhelderend ten aanzien van de sociale realiteit.

Met deze beknopte 'beginselverklaring' startte de toenmalige redactie een halve eeuw geleden de *Sociologische Gids*. Alle reden dus voor de huidige redactie om terug te blikken op de vijftig jaargangen die achter ons liggen. Maar ook alle reden om vooruit te blikken. Hoe heeft de Nederlandse sociologie zich de afgelopen halve eeuw ontwikkeld, hoe staat zij er vandaag de dag voor en, welbeschouwd nog veel belangrijker: Hoe moet en zal de Nederlandse sociologie zich de komende vijftig jaar ontwikkelen? Het zijn deze vragen die in dit jubileumnummer van de *Sociologische Gids* centraal staan.

2. Terugblik

De vijftig jaargangen *Sociologische Gids* die in de afgelopen halve eeuw zijn verschenen, bieden een wetenschappelijk venster op ontwikkelingen binnen het vakgebied en in de samenleving als geheel. De turbulentie waarin sociologie en samenleving in de tweede helft van de jaren zestig en de eerste helft van de jaren zeventig terechtkwamen, onderstreept bij uitstek hoe diepgaand beide met elkaar verbonden zijn. Hoewel de rust sinds de jaren tachtig goeddeels is weergekeerd, betekent dat niet zonder meer dat wij de 'crisis van de sociologie', reeds volop uitgebroken toen Gouldner haar in 1970 aankondigde, inmiddels achter ons hebben gelaten. Zoveel maken althans de elf bijdragen over de feitelijke en gewenste ontwikkeling van het vak, zoals opgenomen in dit jubileumnummer, duidelijk. Sommige colle-

ga's zijn optimistisch. Zij menen dat de sociologie inmiddels goed op koers ligt en een volwassen wetenschap aan het worden is (of reeds geworden is), en doen suggesties om de positief stemmende tendenties verder te versterken. Anderen nemen goeddeels dezelfde ontwikkelingen waar, maar concluderen op grond daarvan dat de sociologie haar oorspronkelijke belofte steeds meer uit het oog heeft verloren en steeds verder vervreemd is geraakt van de samenleving die zij wordt geacht te bestuderen.

Toen in 1953 het eerste nummer van de *Sociologische Gids* verscheen, lag de crisis van de sociologie nog in de nevelen van de toekomst verborgen. De toenmalige redactie twijfelde er nauwelijks aan dat voor de sociologie als empirisch en theoretisch georiënteerde maatschappijwetenschap een zonnige toekomst was weggelegd: 'De sociologie in Nederland vertoont sinds 1945 een verheugende groei. (...) De tijd van propagering van de belangrijkheid der sociale wetenschappen ligt thans wel achter ons; het voornaamste werk der komende jaren is uitbouw en verdieping van de sociologie als zodanig.'¹ In de eerste tien jaargangen vallen dan ook de vele bijdragen op over de wenselijke verdere ontwikkeling van het vak en over methoden, technieken en statistiek. Jaargang 1958 bevat bijvoorbeeld niet minder dan zes technisch-methodische artikelen uit een totaal van zestien en jaargang 1960 bevat een mooi themanummer over participerende waarneming. Het opent met een sterk inleidend artikel van Lammers, van wiens hand ook een geselecteerde bibliografie is opgenomen, en bevat verder bijdragen van Vercuijssse, Tellegen, Riedeman en Mok. Riedeman was één van de onderzoekers die met Köbben participerend onderzoek verrichtte onder de volgelingen van Lou de Palingboer ('[Lou] kan (...) niet meer ziek worden of sterven en hoeft ook niet te denken: hij wéét direct uit het goddelijke "Weten"'). Mok schrijft over zijn ervaringen als kelner-onderzoeker ('Geheel onwetend over wat mij stond te wachten stapte ik op een goede dag met knikkende knieën de enorme eetzaal van een groot hotel in Zuid-Frankrijk binnen').

310

Men zou misschien verwachten dat de voor deze periode kenmerkende pioniersgeest hand in hand ging met het op verkrampte wijze zoeken naar overeenstemming, het beperken van de inhoudelijke discussie tot een kleine kring van gelijkgestemden, en het verketteren of buitensluiten van al wat daarvan afwijkt. Daarvan is echter nauwelijks sprake. Zo spreekt uit de pagina's van de vroege *Sociologische Gids* absoluut geen overeenstemming over het belang van de vele technisch-statistisch-mathematisch getinte artikelen of over de zin van een naar de natuurwetenschappen gemodelleerde sociologie in ruimere zin. Waar Van Peype (1961) bijvoorbeeld vaststelt dat de Vlaamse collega's de Nederlandse sociologie en dan vooral de *Sociologische Gids* hogelijk waarderen, zegt hij het 'vermakelijk' te vinden 'dat zelfs de onleesbare artikeltjes van Valkenburgh, met al hun slangetjes en andere, de zetter hoofdpijn bezorgende, mathematische symbooltjes in België in zeker opzicht nog een soort "maatschappelijke relevantie" bezitten!'. Anderzijds beklaagt dezelfde Van Peype zich over 'weer een zeurderig stukje in de

Gids van de stoere hand van ene G. Huizer' (eveneens verschenen in jaargang 1961; zie ook Huizer 1960). Hij stoort zich eraan dat Huizers stuk 'een groot wantrouwen jegens de wetenschap der sociologie' ademt: 'het oude thema van de Boom der kennis die niet is de Boom des Levens'. Gaat men dat serieus nemen, zo meent Van Peype, 'dan is elke wetenschap bij voorbaat onmogelijk of waardeloos, aangezien elke generalisatie een aderlating is waarbij met het bloed van de Directe Relatie het leven wegebt'.

De levendige debatten in de vorm van polemische bijdragen met kritische reacties, weer- en nawoorden, beperken zich in de jaren zestig en zeventig niet tot 'het uitoefenen van een zakelijke critiek' – een van de door de oprichters geformuleerde doelstellingen in 1953. Niet zelden hebben ze in deze roerige periode, waarin sociologen zich 'vrij onverwacht' omringd zagen door 'golven van actie en protest, kritiek en revolte' (Van Doorn 1971), een duidelijke normatieve en politieke lading. De universiteit, in de jaren vijftig nog een instituut voor 'keurige jongemannen en een enkele vrouw', zo stelt het *Marginaal* van een themanummer over universiteiten in 1971, is in deze periode steeds meer een vrijplaats geworden alwaar het 'langharig volk (...) chaotische en vernielende revolutionaire spelletjes [speelt]'. In deze periode verschijnen ook in de *Sociologische Gids* bijdragen waarin de morele lading van begrippen als 'onmaatschappelijk', 'deviant' en 'afwijkend' aan de kaak wordt gesteld en waarin de ideologische doelstellingen van recalcitrante jongeren als nozems, hippies en provo's worden gelegitimeerd. De intellectuele vrijblijvendheid van de debatten tussen voor- en tegenstanders in de 'culturele revolutie' wordt dan dikwijls ook weer bekritiseerd, bijvoorbeeld door Nooij (1972): 'Is de sociologie dan niet meer dan een academisch gezelschapsspel, een ludieke tijdspassing van een gecultiveerde homo sapiens?' Zijn antwoord laat zich raden: 'De pretenties van de sociologie reiken verder.'

Naast de pioniersgeest, het vertrouwen in de (toekomst van de) sociologie en de levendigheid van het debat, ademen de jaargangen tot de jaren tachtig een verrassend sterke internationale oriëntatie – veel meer althans dan tegenwoordig het geval is. In jaargang 1971 gaan bijvoorbeeld niet minder dan 14 van de 31 artikelen over een ander land dan Nederland. Voor een deel hangt deze internationale oriëntatie samen met de tijdgeest, bijvoorbeeld waar het gaat om aandacht voor niet-westerse samenlevingen, gepaard aan een ontluikend schuldbesef over westers ethnocentrisme en het koloniale verleden in Indonesië en Suriname. Sommige auteurs (bijvoorbeeld Droogleever Fortuijn en Brandsma 1971) constateren dat steeds meer landen in de Derde Wereld zich afsluiten voor onderzoek(ers) uit het westen en schrijven dit toe aan de nekoloniale verhoudingen. Köbben (1971) stelt in een relativerend stuk dat deze auteurs overdreven 'intropunitief' zijn, maar anderen maken zich kwaad over de vrijblijvendheid van intellectuele discussies als deze en stellen dat het hoog tijd wordt dat arrogante westerse onderzoekers zich eens wat meer gaan identificeren met hun respondenten in de Derde Wereld. 'Academisch kolonialisme: geen vraagte-

ken!', zo luidt de veelzeggende titel van een bijdrage van Huizer in 1971.

De internationale oriëntatie van de vroege *Sociologische Gids* blijkt echter vooral uit de rubriek 'Vensters', waarin centra van sociologiebeoefening in het buitenland worden voorgesteld, uit verslagen van grote internationale congressen, literatuurtips (vooral artikelen in internationale tijdschriften) en een opvallend groot aantal belangrijke buitenlandse (vooral Amerikaanse) boeken dat wordt besproken. Voorbeelden zijn *The Functions of Social Conflict* van Coser, *The Presentation of Self in Everyday Life* van Goffman, *Occupations and Values* van Rosenberg, *Sociological Theory* van Coser en Rosenberg, *Max Weber: An Intellectual Portrait* van Bendix, *Political Sociology* van Bendix en Lipset, *Social Theory and Social Structure* van Merton en *When Prophecy Fails* van Festinger et al. Ook bijdragen van buitenlandse auteurs aan de vroege *Sociologische Gids* zijn niet uitzonderlijk. Zo bevat jaargang 1960 een reactie van Festinger en Schachter op kritiek van Köbben een jaargang eerder op hun boek *When Prophecy Fails*. Dit boek biedt een sociaal-psychologische analyse van een Amerikaanse groep die gelooft dat de wereld zal vergaan, kort nadat de groepsleden zelf zullen zijn gered door een vliegende schotel. Köbben (1959) achtte het ethisch ontoelaatbaar om met vijf onderzoekers, die zich allen voordeden als aanhangers, in een groep van slechts dertien personen binnen te dringen om de gevolgen van het uitblijven van de voorspelde gebeurtenissen te onderzoeken. Hij vroeg zich af of de onderzoekers de onontkoombare tragedie niet mede veroorzaakt hebben.

Maar de meest in het oog springende vrucht van de internationale oriëntatie is van de hand van ene Schulz: 'Über die soziologische Forschung in der Deutschen Demokratischen Republik' (1961). Hoewel de redactie in het *Marginaal* reeds waarschuwt dat slechts weinig lezers er brood in zullen zien, staat daar volgens haar tegenover dat 'Prof. Schulz (...) in ieder geval volkomen duidelijk [maakt] op welke grondslagen men in Oost-Duitsland aan het werk is'. En inderdaad schrijft Schulz: 'Wir marxistischen Soziologen sind uns der Parteilichkeit unserer Wissenschaft klar bewusst und sprechen das offen aus. Wir nehmen die Tatsachen der Gesellschaft, wie sie wirklich sind, ob sie uns angenehm sind oder nicht.' Want gelukkig '(befähigen) die Verallgemeinerung, die Kenntnis der Gesetzmässigkeiten, die soziologische Theorie (...) zu richtiger Einschätzung der Fakten, zur Unterscheidung des Wesentlichen vom Unwesentlichen'. Men kan daardoor onomwonden kiezen vóór 'den sozialen Fortschritt' en tégen 'hemmende, reaktionäre Erscheinungen'. Is dit een echt artikel? Of is het een geslaagde 1-aprilgrap van de toenmalige redactie, in een genre dat pas veel later school heeft gemaakt via de subtiele satire van iemand als Arjan Ederveen? De manier waarop 'Wir marxistischen Soziologen' in dit stuk onvermoeibaar de woorden 'wir' en 'uns(er)(e)(n)' paren aan begrippen als 'Staat', 'Planung', 'Forschung', 'Entwicklung', 'Arbeiter- und Bauernmacht' en 'Universitäten', roept in ieder geval een vergelijkbare atmosfeer op. Een aanrader voor de liefhebber.

Aandacht besteden aan sociologiebeoefening in het buitenland was

kortom een van de expliciete doelstellingen van de oprichters van de *Sociologische Gids*: ‘Regelmatig zal men in het blad worden voorgelicht over de stand der sociologie in het buitenland’ (1953). Dat dit in de afgelopen twee decennia steeds minder is gebeurd, is een paradoxaal gevolg van de onmiskenbare internationalisering van de sociologie sindsdien. Juist doordat Nederlandse sociologen thans volop participeren in internationale onderzoeksnetwerken, bestaat minder behoefte aan een Nederlands medium dat belangrijke internationale ontwikkelingen onder hun aandacht brengt. Dit geldt temeer, daar de internationalisering onmiskenbaar gepaard is gegaan met versplintering van de sociologie. Van een situatie waarin alle vakbroeders en -zusters zich oriënteren op een ‘algemene sociologie’ is vandaag de dag veel minder sprake dan destijds. Het brede werkterrein van de sociologie is keurig verkaveld geraakt en eenieder scharrelt tevreden rond op de eigen vierkante meter. Wat een paar meter verderop gebeurt, is ‘niet interessant’ of ‘niet belangrijk’. En wat in een algemeen sociologisch tijdschrift wordt gepubliceerd dus ook niet.

In de jaren tachtig en negentig worden steeds meer tekenen van verzakelijking zichtbaar. De sociologie en de *Sociologische Gids* komen dan, net als de samenleving zelf, in wat rustiger vaarwater terecht. De polemische debatten verdwijnen naar de achtergrond, artikelen worden minder vaak gekleurd door politiek idealisme, de discussies worden zakelijker en er wordt vaker eenvoudigweg verslag gedaan van systematisch uitgevoerd empirisch onderzoek. Wat is gebeven, tot op de dag van vandaag, is trouw aan de centrale doelstelling van de oprichters. Het blad heeft zich nooit ingegraven in een bepaalde richting, maar heeft steeds alle ruimte gegeven aan de theoretische en methodische pluriformiteit die kenmerkend was en is voor de sociologie en dat waarschijnlijk ook wel altijd zal blijven. Daarnaast heeft de *Sociologische Gids* altijd open gestaan voor bijdragen uit belovende vakgebieden, zoals de sociale psychologie, communicatiewetenschappen en, met name, antropologie.

Het eerste deel van dit jubileumnummer van de *Sociologische Gids* kijkt terug op de afgelopen halve eeuw. Dat gebeurt in de eerste plaats via een bijdrage van Joop Ellemers, één van de oprichters van het blad in 1953 en inmiddels erelid van de redactie, en Henk van Goor, redactielid gedurende de afgelopen 25 jaar. Omdat Ellemers en Van Goor samen goed zijn voor maar liefst 75 jaar redactielidmaatschap, leek het de redactie van dit jubileumnummer gepast om hen uit te nodigen hiervoor samen een artikel te schrijven. Hun bijdrage behandelt veranderingen op het gebied van de sociale ongelijkheid, alsmede in het sociologisch denken daarover, sinds de Tweede Wereldoorlog in Nederland.

In de tweede plaats heeft de SG-redactie besloten om in dit jubileumnummer een aantal artikelen uit de vijftig verschenen jaargangen te herdrukken. Dat besluit was snel genomen, maar even snel bleek dat wij onszelf hiermee met een gigantisch selectieprobleem hadden opgezadeld.

Vijftig jaargangen *Sociologische Gids* staan voor een slordige duizend artikelen, die dan ook nog eens uiterst divers zijn naar gehanteerde methodologie, theoretische oriëntatie en aangesneden thematiek. Hoe zijn uit deze enorme berg de te herdrukken artikelen geselecteerd?

Besloten is, ten eerste, om geen stukken over onderzoeksmethoden, analysetechnieken of statistiek te herdrukken (omdat ze niet interessant zijn voor een breed publiek) en, ten tweede, ook geen stukken van na 1990 (omdat ze voor de gemiddelde abonnee van de *Sociologische Gids* nog te vers in het geheugen liggen). Met deze laatste beslissing sloegen wij onszelf het overigens goed verdedigbare en gemakkelijk hanteerbare selectie criterium ‘Winnaar van NSV-artikelprijs’ uit handen. Twee artikelen die aan dit criterium voldoen, Terpstra’s ‘Over familie, piraten en beunen: Achterstand en subcultuur in een Nederlandse nieuwbouwwijk’ (1996) en Mascini’s ‘Regelovertredingen, menselijke fouten en industriële rampen: Een exploratieve studie in een cokesfabriek’ (2001), zijn immers van na 1990. Een derde belangrijk criterium is dat de te selecteren (empirisch-)theoretische artikelen de tand des tijds moeten hebben doorstaan. Veel oudere artikelen bleken weliswaar als tijdsdocument ludiek, of zelfs bruikbaar en interessant als bron voor sociologisch onderzoek, maar verder voor de hedendaagse lezer niet bijster interessant, want hopeloos gedateerd.

Ten slotte streefden wij naar een min of meer evenwichtige spreiding over de periode vanaf 1953 en wilden wij recht doen aan de voor de *Sociologische Gids* karakteristieke intellectuele diversiteit. Met het oog op dit laatste hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van de suggesties van onze mederedacteuren van de *Sociologische Gids*, in het bijzonder Lo Brunt en Henk van Goor. Wij willen hen daarvoor op deze plaats nogmaals danken. Als gevolg van de beslissing om de pluriformiteit van de *Sociologische Gids* in de selectie tot uitdrukking te brengen, zal waarschijnlijk niemand (noch de redactieleden, noch de lezers) de hele reeks van zes geselecteerde bijdragen beschouwen als ‘Het beste uit 50 jaar *Sociologische Gids*’. Wij zijn er desondanks van overtuigd dat elk van de zes geselecteerde artikelen, op zichzelf beschouwd, behoort tot het beste dat de afgelopen halve eeuw in ons blad is verschenen – zij het voor steeds wisselende lezersgroepen.

Na deze terugblik kijken wij vervolgens in het tweede deel van dit jubileumnummer vooruit naar de toekomst. Wij doen dat aan de hand van korte bijdragen, waarin collega’s hun gedachten over de hedendaagse staat van de sociologie, almede de toekomst van het vak, met name in Nederland, uiteenzetten. Behalve negen Nederlandse sociologen zijn hiervoor ook twee Vlaamse vakgenoten – die de afgelopen jaren allebei regelmatig publiceerden in de *Sociologische Gids* – uitgenodigd. Wij hebben gestreefd naar een min of meer gelijkmatige spreiding over drie generaties sociologen: 1)

emeriti die in de jaren zeventig en tachtig centrale posities in het vak innamen (Becker, Berting, Ellemers), 2) degenen die dit vandaag de dag doen (Brunt, Duyvendak, Elchardus, Hooghe, Ultee) en 3) degenen die pas betrekkelijk recent promoveerden of dat op afzienbare termijn zullen doen, en die dus naar verwachting dergelijke posities zullen gaan innemen in de jaren die voor ons liggen (Kuipers, Schinkel, Van Tubergen). Wij hebben via onze selectie geprobeerd om de verschillen van inzicht, uiteraard nauw verbonden met de verschillende theoretische en methodische ‘bloedgroepen’ in de sociologie, zichtbaar te maken.

Daarmee resteren nog twee vragen. Waarom verschijnt dit jubileumnummer eigenlijk pas in 2004 en niet in 2003 – waarom niet precies 50 jaar, maar 51 jaar na de oprichting van de *Sociologische Gids* in 1953? En welke voornemens heeft de redactie eigenlijk voor de komende halve eeuw? Kort nadat de eerste voorbereidingen voor dit jubileumnummer waren getroffen, kwam de discussie over de toekomst van het tijdschrift in een stroomversnelling terecht. De redacties van de *Sociologische Gids* en het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* bleken een samengaan van beide tijdschriften haalbaar en aantrekkelijk te vinden. De fusie is vanaf 2005 een feit en wij gaan samen verder onder de naam *Sociologie*, in het volle vertrouwen dat het nieuwe tijdschrift meer zal blijken dan slechts de som der oorspronkelijke delen. Toen beide redacties elkaar zonder veel moeite bleken te kunnen vinden in de formule voor een nieuw Nederlands sociologisch tijdschrift, zijn de werkzaamheden aan onderhavig jubileumnummer op een lager pitje gezet, opdat het als laatste nummer van de *Sociologische Gids* kon verschijnen. Dit dubbelnummer van de *Sociologische Gids* zet dus niet alleen zijn vijftigjarig jubileum luister bij. Het markeert tegelijkertijd zijn einde, maar ook en vooral: een nieuw begin.

Noten

- 1 Waar wij in deze inleiding verwijzen naar bijdragen uit de *Sociologische Gids*, doen wij dat slechts via het noemen van auteur en jaartal. Paginanummers en literatuurlijst laten wij achterwege.